

علم الكلام

مولانا محمد ادریس کاندھلوی رحمہ اللہ
ترجمہ:
محمد امین مدقق ارغانی

علم الكلام

ترجمہ: محمد امین مدقق ارغانی

Theology

The most comprehensive scientific reserve
in explanation Islamic beliefs and words

Author: Shaikh Mawlana Zakaria Kandhlawi
Translated by: Mohammad Amin Modaqeq Irghani

ISBN 978-9936-661-81-3

9 789936 661813

2023

امارت اسلامی افغانستان

اکادمی علوم

مرکز ترجمه

عِلْمُ الْكَلَامِ

جامع ترین ذخیره‌ی علمی در توضیح عقاید و کلام اسلامی

اثر ارزشمندی از:

استاد العلماء شیخ التفسیر و الحدیث

حضرت مولانا حافظ محمد ادریس کاندهلوی رحمه الله

ترجمه:

محمد امین مدقق ارغانی

حمد بی حد مر خدای پاک را آن که ایمان داد مشتِ خاک را
بعد از آن گویم نعت مصطفی آن که عالم یافت از نوش صفا
سید الکونین ختم المرسلین آخر آمد، بود فخر الاولین
هر دم از ما صد درود و صد سلام
بر رسول و آل و اصحابش تمام
شیخ فریدالدین عطار نیشاپوری رحمه الله

مشخصات اثر

نام کتاب: علم الکلام

مؤلف: استاذ العلماء شیخ التفسیر و الحدیث حضرت مولانا حافظ محمد ادیس

کاندهلوی (رح)

ترجمه: محمدامین مدقق ارغانی

ادیتور و مهتمم: سید نور محمد محبی کورابی

دیزاین: محمد مجتبی همایون

ناشر: ریاست اطلاعات و ارتباط عامه اکادمی علوم افغانستان

سال چاپ: ۱۴۰۲ ه.ش / ۱۴۴۵ ه.ق

محل چاپ: مطبعه بهیر

شماره تماس ریاست اطلاعات و ارتباط عامه: ۰۲۰۲۲۰۱۲۷۹ (۰۰۹۳)

ISBN: ۹۷۸-۹۹۳۶-۶۶۱-۸۱-۳

حق طبع برای اکادمی علوم محفوظ است

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فهرست

صفحه	عنوان
أ.....	مقدمه‌ی مترجم
أ.....	معنای لغوی و اصطلاحی کلام.....
ج.....	نامهای مشهور علم کلام
د.....	موضوع علم کلام
د.....	غرض و هدف علم کلام
د.....	مراحل تدوین و گسترش علم کلام اسلامی
ه.....	روشن مترجم در ترجمه‌ی کتاب
۱.....	سیر کوتاهی در شناخت نویسنده
۱.....	در دارالعلوم دیوبند
۲.....	زندگی تدریسی
۲.....	زندگی در حیدر آبادِ دکن.....
۳.....	نوشته‌ها و آثار
۳.....	نامهای از آثار و نوشته‌های ایشان
۵.....	اسلام، دین مقدس آسمانی
۷.....	خصوصیات و ویژگیهای منحصر به فرد اسلام
۷.....	خصوصیت اول:
۸.....	خصوصیت دوم.....
۸.....	خصوصیت سوم.....
۹.....	خصوصیت چهارم.....
۱۰.....	خصوصیت پنجم.....
۱۱.....	خصوصیت ششم.....
۱۳.....	خصوصیت هفتم.....
۱۷.....	وجود حق تعالی
۲۱.....	حدوث (فانی بودن) عالم هستی
۲۳.....	دلیل دوم حدوث (فانی بودن) عالم

- ۲۳..... دلیل سوم حدوث (فانی بودن) عالم
- ۲۴..... دلیل چهارم حدوث (فانی بودن) عالم
- ۲۵..... دلیل پنجم حدوث (فانی بودن) عالم
- ۲۶..... دلایلی اندر باب حدوث ماده و روح
- ۲۶..... دلیل اول:
- ۲۷..... دلیل دوم:
- ۲۸..... دلیل سوم:
- ۳۰..... داستان
- ۳۱..... دلیل چهارم:
- ۳۲..... دلیل پنجم:
- ۳۳..... دلیل ششم:
- ۳۳..... دلیل هفتم:
- ۳۴..... دلیل هشتم:
- ۳۴..... دلیل نهم:
- ۳۴..... دلیل دهم:
- ۳۵..... دلیل یازدهم:
- ۳۵..... دلیل دوازدهم:
- ۳۵..... دلیل سیزدهم:
- ۳۶..... دلیل چهاردهم:
- ۳۷..... دلیل پانزدهم:
- ۳۷..... دلیل شانزدهم:
- ۳۸..... محال بودن ترجیح بلامر حج انکار از وجود خداوند
- ۴۱..... مثال زیبایی در مورد خداپرستان، و ماده پرستان
- ۴۲..... خلاصه‌ی کلام:
- ۴۳..... خالق افعال خیر و شر، الله متعال است
- ۴۵..... توحید و یکتا پرستی الله متعال
- ۴۹..... دلیل اول اثبات توحید
- ۵۱..... دلیل دوم اثبات توحید

۵۲	دلیل سوم اثبات توحید
۵۲	دلیل چهارم اثبات توحید
۵۳	دلیل پنجم اثبات توحید
۵۳	دلیل ششم اثبات توحید
۵۳	دلیل هفتم اثبات توحید
۵۴	دلیل هشتم اثبات توحید
۵۴	دلیل نهم اثبات توحید
۵۵	دلیل دهم اثبات توحید
۵۶	صفات پاک الله سبحانه و تعالی
۵۷	حیات (زندگی)
۵۸	علم (دانایی)
۶۰	قدرت (توانایی)
۶۱	یک شبهه و پاسخ آن:
۶۱	پاسخ اول:
۶۲	پاسخ دوم:
۶۲	پاسخ سوم:
۶۲	پاسخ چهارم:
۶۳	پاسخ پنجم:
۶۳	اراده (تصمیم گرفتن)
۶۴	ثبوت تقدیر
۶۵	خلق افعال بندگان
۶۵	از توهم انحراف پیشگان تا تحقیق رهیافتگان
۶۵	دیدگاه معتزله و خلق افعال بندگان
۶۶	اعتراض اول
۶۷	اعتراض دوم
۶۷	اعتراض سوم
۶۸	اعتراض چهارم
۶۸	اعتراض پنجم

۶۸	اعتراض ششم
۶۹	اعتراض هفتم
۶۹	اعتراض هشتم
۷۰	اعتراض نهم
۷۰	اعتراض دهم
۷۱	دیدگاه جبریه و خلق افعال بندگان
۷۲	دیدگاه تحقیقی اهل حق، و مسئله‌ی تقدیر
۷۴	داستانی از امام ابوحنیفه راجع به قضا و قدر
۷۹	رضا به قضا و قدر الهی
۸۰	فرق میان خلق و صدور
۸۲	شبهه‌ی مهم و پاسخ آن
۸۴	گندم از گندم بروید جو ز جو
۸۸	فرق میان خلق و کسب
۹۲	حقیقت جبر و اختیار
۹۴	فرق میان توفیق و استدراج
۹۶	تحقیق فرزندِ فرزانه‌ی بلخ، مولانا جلال الدین بلخی رحمه الله
۱۰۹	سمع و بصر (شنوایی و بینایی)
۱۱۰	تکلم (سخن گفتن)
۱۱۳	صفاتِ قدَم، و بقا، ازلیت و ابدیت
۱۱۳	پروردگار سبحانه و تعالی
۱۱۴	احاطه (تسلط داشتن بر همه مخلوقات)
۱۱۶	صمدیت و غنا (بی‌نیازی از مخلوقات)
۱۱۶	تخلیق و تکوین (آفریدن و هست کردن)
۱۲۷	استدلال علامه ابن مسکویه
۱۲۷	در باره‌ی پیدا شدن جهان از عدم به وجود
۱۳۱	نظری دوباره به حدوث عالم
۱۳۴	خلاصه
۱۴۱	صفات الله متعال غیر محدود است

۱۴۱	صفات الله متعال مخلوق نیست
۱۴۲	شبهه‌ی مهم و پاسخ آن
۱۴۳	صفات الله نه عین ذات، نه غیرت ذات، بلکه لازم ذات است
۱۴۳	تسبیح و تقدیس الله، یعنی او را پاک دانستن از عیبها
۱۴۷	هیچ چیزی همتا و همدست الله متعال نیست
۱۵۰	سبحانه أن یکون له ولد
۱۵۱	صفات متشابهه الله متعال
۱۵۳	استوای الله متعال بر عرش
۱۵۵	تحقیق حجة الاسلام امام محمد غزالی
۱۵۷	تحقیق شیخ ابوطاهر قزوینی
۱۶۰	تحقیق شیخ محی الدین بن عربی رحمه الله
۱۶۴	خمسه‌ی ظفر بر قصیده‌ی حکیم سنایی غزنوی رحمه الله
۱۶۹	ضرورت بعثت پیامبران
۱۷۳	نسخ احکام شریعت با عقل در تضاد نیست
۱۷۴	دین یکی و فروع و احکام متفاوت است
۱۷۷	نیاز به شریعت آسمانی و تقسیم احکام، و ضعف عقل بشر
۱۸۲	حقیقت وحی و نبوت
۱۸۶	مراتب و گونه‌های وحی
۱۹۲	رویای پیامبران نیز وحی است
۲۰۱	استدراک
۲۰۲	فرق میان الهام پیامبران و الهام اولیاء الله
۲۰۳	راه‌های شناخت نبوت پیامبران
۲۱۵	نبوت پیامبران، بخشش محض خداوند رحمان است
۲۱۶	ظهور چیزهای خارق العاده
۲۲۱	حقیقت تأثیر اسباب و علل
۲۲۸	حکمت ظهور کارها و چیزهای خارق العاده
۲۳۱	فرق میان جادو و معجزه
۲۳۴	فرق میان معجزه و کرامت

- ۲۳۴..... فرق میان کرامت و استدراج.
- ۲۳۶..... خذلان و نکبت (رسوا سازی و بی آبرویی بد کاران).
- ۲۳۷..... ویژگیهای نبوت.
- ۲۳۷..... تفصیلی بر سخن فوق.
- ۲۴۲..... مناظره‌ی موحدین و مشرکین در مورد برتری پیامبران و فرشتگان.
- ۲۵۱..... اثبات رسالت سیدنا محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم.
- ۲۵۲..... معجزه‌های عقلی.
- ۲۶۱..... معجزه‌های حسی.
- ۲۶۱..... ثبوت برتری رسول خدا بر سایر پیامبران.
- ۲۷۷..... شبهه‌ای، و پاسخ آن.
- ۲۸۰..... عموم بعثت رسول گرامی اسلام.
- ۲۸۵..... جهان آخرت.
- ۲۸۵..... جهان برزخ یا قیامت کوچک.
- ۲۸۹..... مرد ثروتمند، و مرد نیازمند.
- ۲۹۰..... سوال نکیر و منکر.
- ۲۹۰..... شبهه‌ای، و پاسخ به آن.
- ۲۹۱..... فایده‌ی مهم.
- ۲۹۳..... جهان آخرت.
- ۲۹۳..... روز محشر، و اثبات قیامت کبری.
- ۲۹۸..... میزان اعمال.
- ۳۰۰..... چه کسانی از وزن اعمال مستثنی هستند؟!.
- ۳۰۱..... پل صراط بر فراز جهنم.
- ۳۰۲..... حوض کوثر.
- ۳۰۳..... بهشت و دوزخ.
- ۳۰۴..... حقیقت عالم جسمانی و مرگ و زندگی آن.
- ۳۱۰..... دوران جوانی، پیری، و مرگ زمان.
- ۳۱۴..... اثبات بهشت و دوزخ.
- ۳۱۵..... یادآوری مهم.

۳۱۶ حقیقت فرشتگان و شیاطین
۳۱۹ جهان آخرت
۳۱۹ جاودانگی بهشت و دوزخ
۳۲۱ معاد جسمانی
۳۲۲ اعتراضاتی بر معاد جسمانی، و پاسخ‌هایی به آنها
۳۲۳ پاسخی به اعتراضات فوق
۳۲۴ تفصیل سخن
۳۲۸ بطلان تناسخ
۳۳۸ بحثی در کلمه‌ی «نجات»
۳۴۷ حکمتها و اسرار توبه و استغفار
۳۵۵ عشق مادر یا مهربانی پروردگار؟
۳۵۷ اصل مطلب
۳۶۰ دومین راه نجات
۳۶۱ سومین راه نجات
۳۶۲ چهارمین راه نجات
۳۶۳ یکی از عقاید مزخرف نصاری
۳۸۰ شبهه‌ای و پاسخ به آن
۳۸۱ شبهه‌ای و پاسخ به آن
۳۸۲ نجات همیشگی و پیروزی دائمی
۳۸۴ ملاقات و دیدار پروردگار جهانیان
۳۸۷ خلاصه‌ی سخن

مقدمه‌ی مترجم

الحمد لله والصلوة والسلام على رسول الله و على آله و صحبه و من والاہ، و بعد:
قال الله تبارك و تعالى في كتابه و هو اصدق القائلين:

«ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ» [الجمعه: ٤].

«این، فضل و کرم خداوند است، آن را به هر کسی که بخواهد می‌بخشد، و خداوند دارای فضل و کرم بزرگی است.»

گریه‌ی شام و سحر شکر که ضایع نگشت

قطره‌ی باران ما، گوهر یکدانه شد

خداوند لایزال و معبود بر حق و متعال را بی‌نهایت سپاس می‌گوییم از این که بنده را توفیق بخشید تا این اثر ارزشمند و گرانسنگ دانشمندان بزرگ جهان اسلام و دعوتگر نامدار شبه قاره‌ی هند، جناب مولانا محمد ادریس کاندهلوی رحمه الله را از زبان اردو به فارسی ترجمه کنم. این همه از لطف و فضل بزرگ پروردگار عزیز و کریم است که آدم هیچ‌مدانی همچون من را به چنین افتخاری مشرف گردانید. این کتاب که ۸۷ مین اثری است که برادران از زبان‌های خارجی به فارسی ترجمه می‌کند، افتخار دارد که این بار علم کلام را که یکی از علوم پایه‌ای و کلیدی اسلامی است به ترجمه گرفته و خدمت عاشقان و پروانگان علم و دانش تقدیم می‌کنم. از آنجایی که جناب نویسنده مباحث کتاب را از اصل موضوعات آغاز کرده و در مرحله‌ی اول روی تعریف و غرض و موضوع و سایر جنبه‌های مقدماتی این علم نپرداخته، می‌خواهم مقدمه‌ی خویش را روی همین نکات بنویسم تا خواننده‌ی گرامی را بینش و بصیرتی در باب ارزش و اهمیت علم کلام حاصل آید و دانشی روی معلوماتش بیفزاید، زیرا هر علمی که بنیادها و مبادی آن بر طالب العلم و جوینده‌ی حکمت و فرزاندگی مخفی بماند، از لذت چندانی برخوردار نگشته و طعمی گوارایی را در کامش حس نمی‌کند.

معنای لغوی و اصطلاحی کلام

کلام در لغت به معنای صحبت، سخن، و گفتگو کردن است، و در اصطلاح به گفتار کاملی اطلاق می‌شود که روی واقعه یا مطلبی می‌چرخد و آن را ظاهر و آشکار

می‌کند.

از نظر اصطلاحی، تعاریفات و دیدگاه‌های متفاوتی در علم کلام وجود دارد، ولی این تفاوتها ریشه‌ای و هسته‌ای نبوده، و فقط فرق اعتباری دارند. از میان این همه تعاریفات در علم کلام، تعریف امام ابوحنیفه رحمه الله بیشتر مشهور و منظور است:

«الْفَقْهُ هُوَ مَعْرِفَةُ النَّفْسِ مَا يَجُوزُ لَهَا مِنَ الْاِعْتِقَادَاتِ وَالْعَمَلِيَّاتِ وَمَا يَجِبُ عَلَيْهِمَا مِنْهُمَا ... وَمَا يَتَعَلَقُ مِنْهَا بِالْاِعْتِقَادِيَّاتِ، هُوَ الْفَقْهُ الْاَكْبَرُ، وَمَا يَتَعَلَقُ بِالْعَمَلِيَّاتِ فَهُوَ الْفَقْهُ^۱».

«فقه عبارت از معرفت و شناخت از اعتقادات و احکامی است که هر مسلمانی باید آن را بداند. هر موردی که به اعتقادات تعلق می‌گیرد، «فقه اکبر»، و هر موردی که به احکام عملی تعلق می‌گیرد، فقه است».

و مراد از فقه اکبر، همین علم کلام است. و از این تعریف، حقیقت علم کلام و فضیلت آن هر دو واضح می‌شود.

ولی بعداً به مرور زمان، علمای اسلامی بر این تعریف، این مفهوم را نیز اضافه کردند که علم کلام، تنها شناخت مسائل اعتقادی نیست، بلکه هر موردی را در پرتو دلایل موثق شناختن علم کلام است. چنانچه علامه نجم الدین عمر ابوحفص نسفی ماتریدی رحمه الله در کتابش «العقائد النسفية» و شرح علامه امام تفتازانی بر آن، این موضوع را تفسیر و تشریح می‌دهد:

«قَدْ سَمُّوا مَعْرِفَةَ الْعُقَائِدِ عَنِ ادَّتِيهَا بِالْكَلامِ^۲».

«علمی که عقاید اسلامی را توأم با دلیل و برهان بیان می‌کند، علم کلام نامیده اند». و در قرن چهارم هجری دانشمند بزرگ اسلام ابونصر- فارابی افغانی (متوفای ۳۳۹) هجری این تعریف را وسعت بخشید و گفت:

«صناعة الكلام يقتدر بها الإنسان على نصره الآراء والأفعال المحدودة التي

^۱ اشارات المرام من عبارات الامام، للبياضى: ص ۱۵.

^۲ شرح العقائد النسفية، ص: ۱۰.

صرح بها واضع الملة و تزيف كل ما خالفها^۱ .

این تعریف هم جنبه‌ی ایجابی دارد و هم سلبی؛ یعنی به ذریعه‌ی علم کلام عقاید اسلامی ثابت می‌شود و اعتراضاتی که بر آن وارد شده اند رد می‌گردد. گویا در علم کلام، عقاید هم وجود دارد و مسائلی که از آن دفاع کند نیز وجود دارد. چنانچه امام غزالی و علامه ابن خلدون در تعریف علم کلام جنبه‌های ایجابی و سلبی را رعایت کرده و به طور عام این منهج را اختیار کرده اند. قاضی عضالدین الایجی گفته است:

«علمٌ يقتدر معه على اثبات العقائد الدينية بإيراد الحجج و دفع الشبهة عنها^۲» .

«علم کلام عبارت از علمی است که خواننده‌ی آن عقاید دینی را با آوردن دلایل و براهین یاد گرفته و شیوه‌ی دفع کردن اعتراضات و شبهات را از آن یاد می‌گیرد» .
علامه ابن خلدون گفته است:

«علمٌ يتضمن الحجاج عن العقائد الإيمانية بالأدلة العقلية و الرد على المنحرفين في الاعتقادات^۳» .

«علم کلام عبارت از علمی است که خواننده در آن، هنر استدلال از عقاید اسلامی با دلایل عقلی، و رد بر منحرفین عقیده‌ی دینی را یاد می‌گیرد» .
به هر حال، خلاصه‌ی تعاریفات فوق از این قرار است:

«علم کلام عبارت از علمی است که با فراگیری آن عقاید اسلامی با دلایل نقلی و عقلی ثابت شده و اعتراضاتی که بر آن وارد می‌گردند، رد می‌شود. برابر است که این اعتراضات از جانب فرقه‌های منحرف اسلام نما باشد، یا از جانب غیر مسلمین و کافران» .

نام‌های مشهور علم کلام

- ۱- الفقه الاكبر: این را امام ابوحنیفه رحمه الله گذاشته است.
- ۲- علم کلام: این نام، مشهورترین نام این علم است و حتی مجتهدین و علمای

^۱ احياء العلوم [۸۶/۱].

^۲ كتاب المواقف [۳۱/۱].

^۳ تاريخ ابن خلدون [۵۸۰/۱].

بزرگی اسلامی در تحقیقات و مباحث‌شان از آن یاد می‌کنند.

۳- علم اصول دین: امامان و شخصیت‌هایی از قبیل: امام ابوالحسن اشعری، علامه امام عبدالقادر بغدادی، عصام الدین طاش کبری زاده، کتابهای کلامی خویش را به این نام مسمی کرده‌اند.

۴- علم العقائد: و مناسبت این نام با محتوای علم کلام کاملاً واضح است و نیازی به تشریح زیاد نیست.

۵- علم التوحید والصفات: علامه سعد الدین تفتازانی رحمه الله در مقدمه‌ی شرح عقائد نسفی، این علم را به علم توحید و صفات یاد کرده است.

۶- علم التوحید: چون زیربنای این علم، توحید است و اولین مباحث کتب عقیدتی از مبحث توحید آغاز می‌شود.

۷- علم النظر و الاستدلال: علامه سعدالدین تفتازانی در اول شرح عقاید نسفی، یکی از نام‌های این علم را علم نظر و استدلال خوانده است.

موضوع علم کلام

موضوع علم کلام، ثابت کردن موضوعات عقاید اسلامی با دلایل نقلی و عقلی، و رد کردن اعتراضات مخالفان است.

غرض و هدف علم کلام

متکلمین در علم کلام سه کار و خدمت اساسی را انجام می‌دهند که در واقع اهداف این علم را تشکیل می‌دهد:

- ۱- توضیح و تشریح عقاید اسلامی.
- ۲- پیشکش کردن دلایل نقلی و عقلی این علم برای موافقان و مخالفان.
- ۳- رد کردن اعتراضات دیگران با دلایل و براهین موثق نقلی و عقلی.

مراحل تدوین و گسترش علم کلام اسلامی

علم کلام اسلامی به اعتبار تدوین و گسترش به پنج مرحله تقسیم می‌شود:

- ۱- مرحله‌ی ابتدایی: از قرن دوم هجری.
- ۲- مرحله‌ی دومی: از قرن سوم تا اواخر قرن پنجم. این دوران، دوران تدوین علم

کلام و ظهور فرقه‌های اعتقادی گمراه بود.

- ۳- مرحله‌ی سوم: از اوایل قرن ششم تا قرن نهم. علم کلام در این دوران به اوج ترقی و شهرت رسید و خیلی از مسائل فلسفه‌ی یونان هم در آن وارد شد.
- ۴- مرحله‌ی چهارم: از قرن دهم تا اواخر قرن دوازدهم. در این دوران، موارد خاصی وارد این علم نشد و به همان حالت قرون ششم تا قرن نهم باقی ماند.
- ۵- مرحله‌ی پنجم: از اوایل قرن سیزده تا امروز؛ که به علت ظهور استعمار غرب، برخی از مسائل جدید کلامی وارد این علم شده است.^۱

روشن مترجم در ترجمه‌ی کتاب

- ۱- از آنجایی که ۹۰ درصد احادیث این کتاب بدون منبع و تخریج بود، کوشش کردم همه را تخریج کنم.
- ۲- نام سوره‌ها در اصل منبع وجود نداشتند و بنده همه را منبع‌گذاری و شماره‌دهی کرده‌ام.
- ۳- تقسیمات برخی از موارد در لابلای عنوان‌ها به طور مخلوط و بدون ترتیب ذکر گردیده بود که بنده همه را درست مرتب کرده به سبک شماره‌وار ذکر کردم تا خوانندگان بیشتر لذت ببرند و مطالب خوبتر درج اذهان‌شان شوند.
- ۴- بیشتر تلاش کرده‌ام ترجمه را اندکی آزاد و رسا و باز به پیش ببرم تا مفاهیم به طور درست اخذ شوند، ولی باید گفت که امانت علمی کتاب را الحمدلله به طور کامل رعایت کرده‌ام.
- ۵- بعضی موارد را نویسنده‌ی گرامی خیلی مفصل و پاشیده ذکر کرده است، ولی به خاطر این که امانت علمی زیر سوال نرود، فقط به ترجمه‌ی رسای آن اکتفا کردم و به تلخیص و فشرده‌سازی دست نبردم.
- ۶- جناب نویسنده در بیشتر موارد از اشعار مولانا جلال الدین محمد بلخی رحمه الله استدلال کرده، و در ذیل هر شعر، به اردو ترجمه کرده است. اما من در بعضی موارد که دیدم شعر مولانا خیلی واضح و قابل فهم خوانندگان بوده است، ترجمه نکرده‌ام و به همان فارسی بودن اکتفا نموده‌ام. نه به خاطر کار گریزی، بلکه به خاطر اعتماد به سطح

^۱ آسان علم کلام، مولانا خالد سیف الله رحمانی، ص: ۳۹.

فهم خوانندگان گرامی، که ان شاء الله از عهده‌ی فهم‌شان بدر خواهند آمد.
۷- وسایر مواردی از این قبیل که به زیبایی کتاب افزوده و قشنگی و جذابیت
عناوین را زیاد کرده است. ان شاء الله.

و در آخر از الله منان عاجزانه التماس می‌کنم کار و شب زنده‌داری‌های بنده را بابت
ترجمه‌ی این اثر بپذیرد و از دربار بی‌نیازی خویش این کمین را مورد نوازش قرار دهد و
توفیق و قوت بیشتر از پیش در راستای خدمتگذاری به قرآن و منهج پاک رهبر معظم
اسلام صلی الله علیه وسلم نصیب بفرماید. حقا که او ما را دوست دارد و از هیچ خیری در
حق ما دریغ نمی‌ورزد. من همیشه ممنون او هستم و همواره سر سجده در پیشگاهش
می‌گذارم.

با عرض ارادت و حرمت
محمد امین مدقق ارغانی
آکادمی علوم افغانستان
